

Захворюваність та смертність населення України: динаміка та регіональний аспект

Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг
e-mail: gunchenko_07@mail.ru

Анотація. В роботі розглянута динаміка основних показників смертності та захворюваності населення України за роки незалежності; охарактеризовані основні зміни структури смертності та захворюваності за основними причинами. Показані регіональні відмінності рівня захворюваності населення України на хвороби системи кровообігу та регіональні відмінності смертності сучасного населення країни від хвороб системи кровообігу.

Ключові слова: смертність, загальний коефіцієнт смертності, коефіцієнт дитячої смертності, коефіцієнт захворюваності.

Вступ

Демографічна ситуація в Україні залишається вкрай напруженою, темпи скорочення населення - найбільші в Європі. За роки незалежності населення скоротилося на 6,7 млн. чоловік і на 1 січня 2014 року становить 45,5 млн. Триває процес депопуляції. Природний приріст з 1991 року і по сьогодні залишається від'ємним, він формується не тільки під впливом низької народжуваності, а й високої смертності. Смертність, в свою чергу, є надзвичайно інформативним індикатором здоров'я населення зокрема та рівня соціально-економічного розвитку країни в цілому. Одним з факторів, який впливає на смертність, є первинна захворюваність населення, показники якої в Україні залишаються стабільно високими. Все вище зазначене і обумовлює актуальність дослідження змін показників та структури захворюваності та смертності, а також їх територіальні особливості.

Матеріали і методи

Мета роботи: проаналізувати динаміку основних показників смертності та захворюваності населення України за роки незалежності; охарактеризувати основні зміни структури смертності та захворюваності за основними причинами; показати регіональні відмінності захворюваності на хвороби системи кровообігу та смертності від них.

В роботі були проаналізовані дані державного комітету статистики України, а саме: загального коефіцієнту смертності населення на 1000 осіб, коефіцієнту смертності дітей у віці до 1 року на 1000 осіб, структури смертності за основними причинами. Причини смерті розглядалися у відповідності до Міжнародної статистичної класифікації хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я Десятого перегляду.

Регіональні показники смертності та захворюваності були розраховані за даними центра медичної статистики МОЗ України в перерахунку на 100000 наявного населення.

В роботі був використаний картографічний метод із застосуванням картографічного редактора ПС Data Graf.

Результати і обговорення

Смертність в Україні за даними держкомстату за 2012 рік склала 663,1 тис. чоловік [1], що становить 14,5‰, це на 3‰ більше середнього показника смертності населення країн Європи та на 4‰ – країн Євросоюзу. [2] Вища смертність серед населення європейських країн спостерігається тільки в Болгарії та Сербії. На смертність, як і на інший демографічний показник, впливає цілий комплекс факторів: демографічних, соціально-економічних, медичних, природно-біологічних, політичних, екологічних, етнічних тощо. На різних етапах історичного розвитку окремі з них стають вирішальними.

Як видно з таблиці 1 та рисунка 1 динаміка смертності в Україні має хвилеподібний характер. З 1991 по 1995 рік спостерігалось її збільшення з 12,9‰ до 15,4‰, що становило 792,6 тис. чоловік. Після падіння у 1998 році до 14,4‰ (719,9 тис. чоловік) спостерігалось її зростання до 16,6‰ (782,0 тис.) у 2005 році, що становило абсолютний максимум за всі роки існування незалежної держави. Ймовірними причинами такого зростання виступають погіршення соціально-економічної ситуації в Україні, яка була викликана спадом виробництва, кризовими явищами в економіці і, як наслідок, зменшенням рівня добробуту населення; особливості статеві-вікової структури населення, порівняно

невисока тривалість життя - 63 роки для чоловіків та 74 роки для жінок; зростання захворюваності майже на всі види хвороб, недостатній рівень розвитку медицини та охорони здоров'я.

Таблиця 1.

Динаміка захворюваності та смертності населення України

	Кількість померлих		Смертність дітей у віці до 1 року ‰	Захворюваність	
	тис. осіб	‰		тис. осіб	‰
1990	629,6	12,1	9,3	32188	620,9
1991	669,9	12,9	9,5	...	
1992	697,1	13,4	7,6	33214	638,0
1993	741,7	14,2	8,2	33833	647,6
1994	764,7	14,7	7,7	31455	603,6
1995	792,6	15,4	8,4	32547	629,2
1996	776,7	15,2	6,0	30169	588,1
1997	754,2	14,9	6,8	31158	613,1
1998	719,9	14,4	6,2	31974	634,8
1999	739,2	14,9	6,9	32959	660,3
2000	758,1	15,4	5,6	33471	677,1
2001	746,0	15,3	6,4	33192	678,4
2002	754,9	15,7	6,6	32233	665,2
2003	765,4	16,0	7,8	32585	678,8
2004	761,3	16,0	5,9	32573	684,0
2005	782,0	16,6	7,1	32912	696,1
2006	758,1	16,2	7,6	32240	687,0
2007	762,9	16,4	9,0	32807	703,3
2008	754,5	16,3	7,0	32467	700,1
2009	706,7	15,3	6,9	33032	715,9
2010	698,2	15,2	6,7	33080	719,7
2011	664,6	14,5	7,8	32381	707,3
2012	663,1	14,5	6,1	31162	682,9



Рис.1. Динаміка смертності населення України

Починаючи з 2005 року і до сьогодні спостерігається чітка тенденція скорочення смертності в Україні, однак її абсолютні та відносні показники залишаються одними з найвищих як в Європі, так і серед країн СНД.

Рівень дитячої смертності, тобто смертності немовлят віком до 1 року, вважають одним з вирішальних показників розвитку світового суспільства. Україна, як і більшість країн світу, включила зниження дитячої смертності до Цілей розвитку тисячоліття. Саме цей показник в світі вважається індикатором цивілізаційного розвитку суспільства, якості життя населення, рівня його освіченості, добробуту та розподілу матеріальних і духовних благ у суспільстві; показником рівня розвитку профілактики та своєчасної медичної допомоги тощо. За роки незалежності вдалося знизити коефіцієнт дитячої смертності більш ніж на третину, з 9,5‰ до 6,1‰ (табл. 1). Однак, слід зауважити, що зниження дитячої смертності не односпрямоване. У 2003, 2005-2008, 2011 роках спостерігалось її підняття вище 7,0‰. Незважаючи на доволі низький рівень дитячої смертності, ми відстаємо у цьому показнику від країн Європи (5‰) та країн Євросоюзу (4‰). [2]

Дещо змінилась і структура смертності населення України порівняно з 1991 роком (рис. 2, 3). Значно зросла кількість померлих від хвороб системи кровообігу, на 2012 рік їх частка становила 65,8% проти 52,1% у 1991 році, що становить 436,4 тис. осіб, це більше, ніж від сукупної кількості випадків смерті від всіх видів раку, туберкульозу, СНІДу. В обох роках структуру смертності населення традиційно формують ендогенні (хвороби системи кровообігу, новоутворення та інші) та екзогенні (зовнішні причини смерті, хвороби органів дихання, травлення, деякі інфекційні та паразитарні хвороби) причини смерті. В сучасній структурі смертності 72,1% випадків смертей українців зумовлені двома причинами: хворобами системи кровообігу та новоутвореннями.

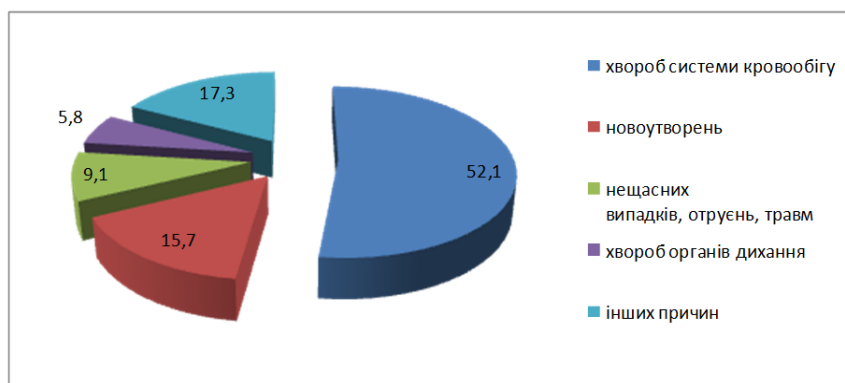


Рис.2. Структура смертності населення України на 1991 рік

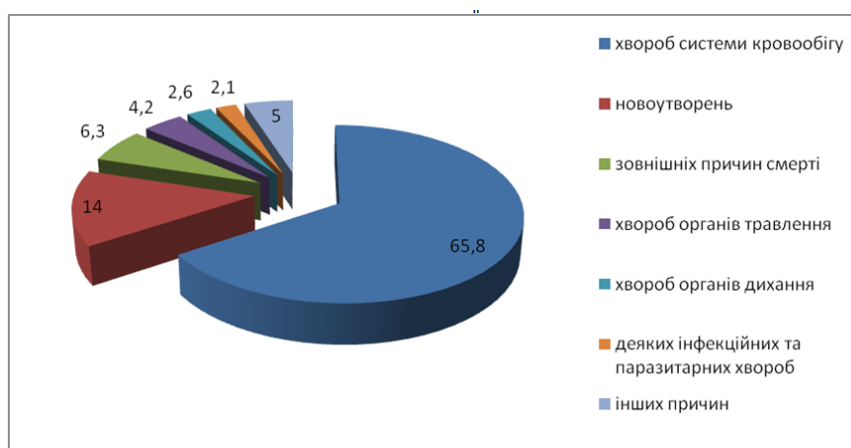


Рис.3. Структура смертності населення України на 2012 рік

Абсолютні показники первинної захворюваності сучасного населення (табл. 2) порівняно з 1991 роком знизились і становлять 31162 тис. осіб. Найбільша частка захворівши традиційно припадає на хвороби органів дихання, хоча і спостерігається тенденція до їх зменшення з 48,9% до 42,4%. Серед ймовірних причин такої динаміки слід зазначити поширення вакцинації населення проти гострих респіраторних захворювань, впровадження профілактичних заходів. Зменшилась кількість захворівших на хвороби нервової системи, травмованих та отруєних. Велике занепокоєння викликає збільшення частки захворівших на хвороби сечостатевої системи та, особливо, збільшення первинної захворюваності на новоутворення та хвороби системи кровообігу, адже дві останні являються основними причинами смертності в Україні.

До хвороб системи кровообігу прийнято відносити явища атеросклерозу (утворення жирових відкладень на внутрішній оболонці кровоносної судини, що приводить до її звуження або закупорки), ішемічну хворобу серця (атеросклероз коронарних судин), захворювання судин головного мозку, які призводять до інсульту (гострого порушення мозкового кровообігу), до інфаркту міокарда (одна з форм некрозу серцевого м'яза). За даними статистики Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) захворювання серця і судин в даний час займають провідне місце серед причин смертності хворих в розвинених країнах. Занепокоєння викликає неухильне зниження віку хворих на хвороби системи кровообігу, збільшується кількість випадків, коли вік хворого інфарктом міокарда не перевищує 23-25 років. Найчастіше захворювання серця спостерігаються у чоловіків працездатного віку. Хворобами системи кровообігу охоплено близько 24,3 млн. осіб, тобто, понад 53 % населення України, з яких 9,3 млн. становлять особи працездатного віку. Найбільш поширеною з хвороб системи

кровообігу є артеріальна гіпертензія, на яку припадає 11,7 млн. осіб, серед них працездатного віку - 5,0 млн. [5]. Якщо артеріальний тиск перевищує нормальні значення на 50%, то, за відсутності лікування, тривалість життя скорочується на декілька років.

Таблиця 2.

Первинна захворюваність населення

	1992		2012		Динаміка, %
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	
Всього	33214	100	31162	100	
Новоутворення	333	1,0	433	1,4	↑ 0,4
хвороби нервової системи	3005	9,0	724	2,3	↓ 6,7
хвороби системи кровообігу	1412	4,3	2318	7,4	↑ 3,1
хвороби органів дихання	16226	48,9	13220	42,4	↓ 6,5
хвороби шкіри та підшкірної клітковини	1999	6,0	1852	5,9	↓ 0,1
хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини	1529	4,6	1445	4,6	-
хвороби сечостатевої системи	1459	4,4	2047	6,6	↑ 2,2
аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення	52	0,16	54	0,17	↑ 0,01
травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	3018	9,1	2140	6,9	↓ 2,2
Інші хвороби	4181	12,54	6926	22,23	↑ 9,69

У наш час не викликає сумніву той факт, що підвищений артеріальний тиск - це патологічний стан, який призводить до таких серйозних ускладнень як гіпертензивні кризи, порушення мозкового кровообігу, застійна серцева або ниркованедостатність, ураження аорти, периферійних артерій і судин сітківки. Крім того, артеріальну гіпертензію розглядають як самостійний і значущий фактор розвитку та прогресування атеросклерозу [4].

На сучасному етапі в Україні щорічно фіксується 5088 нових випадків захворювань на хвороби системи кровообігу на 100000 населення (табл. 3).

Таблиця 3.

Смертність та захворюваність на хвороби системи кровообігу в Україні за 2012 рік

Область	Смертність від хвороб системи кровообігу на 100000 наявного населення	Захворюваність на хвороби системи кровообігу на 100000 наявного населення
АР Крим	920	3974
Вінницька	1127	5446
Волинська	895	3846
Дніпропетровська	996	5762
Донецька	1031	5456
Житомирська	1114	3586
Закарпатська	682	5429
Запорізька	941	3395
Івано-Франківська	855	6513
Київська	1116	4512
Кіровоградська	1005	4361
Луганська	1042	3381
Львівська	806	5156
Миколаївська	886	6749
Одеська	894	6392
Полтавська	1109	4347
Рівненська	896	4771
Сумська	1061	4339
Тернопільська	962	4818
Харківська	1010	7830
Херсонська	894	4813
Хмельницька	931	5548
Черкаська	1133	5044
Чернівецька	874	4409
Чернігівська	1374	4481
Україна	958	5088

– за даними центра медичної статистики МОЗ України (в перерахунку на 100000 наявного населення)

Найвища захворюваність спостерігається в Харківській області і становить 7830 на 100000 населення, мінімальна – в Запорізькій області – 3395. Існує велика різниця між максимальним та

мінімальним показником, сьогодні вона дорівнює 3435 випадків на 100000 населення і свідчить про значні регіональні відмінності (рис. 4). Максимальний рівень спостерігається в Харківській, Дніпропетровській, Миколаївській, Одеській, Івано-Франківській областях. Серед ймовірних причин можна назвати високий рівень розвитку промисловості та урбанізації, який створює прискорений, стресовий ритм життя, котрий негативно впливає на організм людини, підсилює прояви девіантної поведінки, що і являється провокуючим хворобу фактором; старіння нації; не дотримання здорового способу життя. У наш час загально визнано, що епідемія хронічних неінфекційних захворювань, у тому числі і серцево-судинних, значною мірою пов'язана зі способом життя і виникненням внаслідок цього фізіологічних факторів ризику. Вхідження до цієї когорти Івано-Франківської області є доволі тривожним фактом, який свідчить про погіршення демографічної ситуації та незадовільної профілактичної та лікувально-діагностичної діяльності медичної галуззі та системи охорони здоров'я в цілому. Мінімальна захворюваність спостерігається (рис. 4) в Запорізькій, Луганській, Волинській, Житомирській областях та АР Крим.

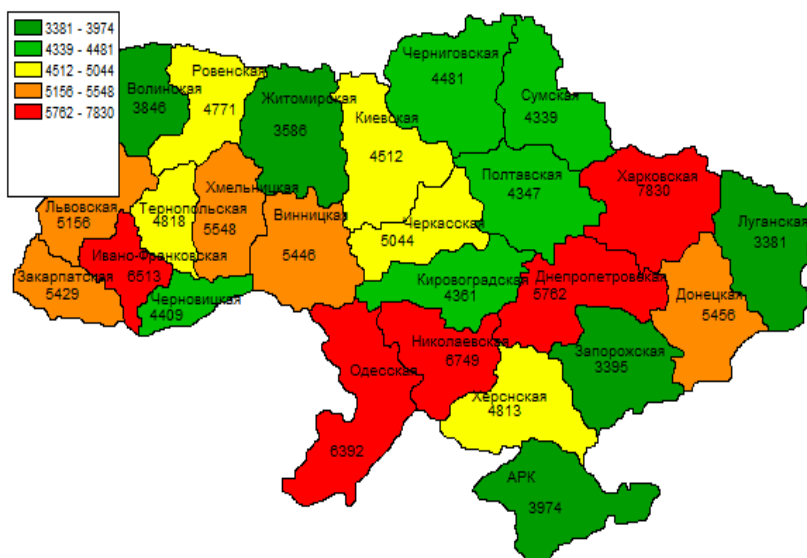


Рис.4. Первинна захворюваність на хвороби системи кровообігу на 100000 населення у 2012 році

Як видно з рисунка 5 та таблиці 3 стандартизований показник смертності від хвороб системи кровообігу на сучасному етапі коливається від 682 чоловік на 100000 населення в Закарпатській області до 1374 - в Чернігівській області, тобто має, як і показник захворюваності, істотні регіональні відмінності. По Україні на 2012 рік він становив 958 на 100000 населення, його максимальний рівень спостерігався в Чернігівській, Київській, Вінницькій, Черкаській та Житомирській областях. Це частково можна пояснити впливом радіаційного забруднення після аварії на Чорнобильській АЕС, високою часткою людей похилого віку, особливо в Чернігівській області.

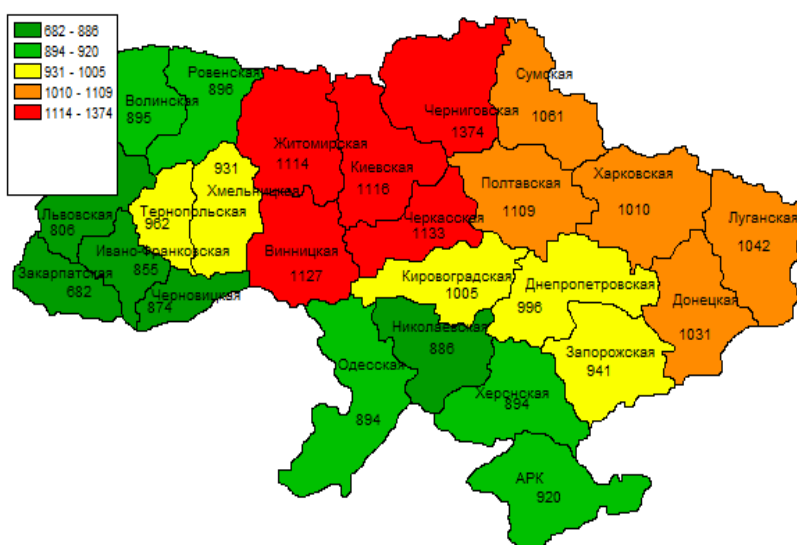


Рис. 5. Загальна смертність від хвороб системи кровообігу на 100000 населення за 2012 рік

До них за показниками наближаються області промислового сходу та північного сходу України. Низький та нижчий за середній рівень смертності від хвороб системи кровообігу традиційно спостерігається в західних та південних областях України, включаючи АР Крим, а також на Волині, що можна пояснити кращою екологічною ситуацією та спокійнішим ритмом життя, пов'язаним з більш аграрною спрямованістю господарства цих областей.

Так, низькі показники стандартизованого коефіцієнту смертності (682 – 886 на 100000 населення) спостерігаються в Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Миколаївській областях. В АР Крим, Одеській, Херсонській, Волинській та Рівненській областях цей рівень нижчий за середньоукраїнський показник і коливається від 8994 до 920 померлих на 100000 населення. Запорізька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Тернопільська та Хмельницька області має показники наближені до середньоукраїнських.

Висновки

Динаміка смертності населення України має хвилеподібний характер, максимальний показник смертності був зафіксований в 2005 році і становив 16,6‰, після чого спостерігається його стабільне зменшення, сучасний коефіцієнт смертності дорівнює 14,5‰.

Рівень дитячої смертності, хоча і скоротився з 9,5‰ до 6,1‰, залишається не стабільним і являється вищим ніж у країнах європейського регіону.

Зросла кількість померлих від хвороб системи кровообігу. На сучасному етапі саме вони залишаються головною причиною смертей в Україні і становлять 65,8%.

Абсолютні та відносні показники загальної первинної захворюваності знизилися порівняно з 1991 роком, однак значно зросла частка хворих на хвороби органів системи кровообігу. Найбільший рівень такої захворюваності спостерігається в Харківській, Дніпропетровській, Миколаївській, Одеській, Івано-Франківській областях, найменший – в Запорізькій, Луганській, Волинській, Житомирській областях та АР Крим.

Найбільший рівень смертності від хвороб системи кровообігу зафіксований в Чернігівській, Київській, Вінницькій, Черкаській, Житомирській областях, мінімальний – в Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Миколаївській.

На майбутнє докорінних змін в смертності населення не відбудеться, Україна і надалі буде залишатись країною з високим рівнем смертності.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Європейська база медико-статистичної інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medstat.gov.ua/ukr/statreports/access.html?id=6>
3. Здоров'я населення України база даних «Здоров'я для всіх», центр медичної статистики МОЗ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medstat.gov.ua/ukr/news.html>
4. Кваша О.О. Популяційна оцінка внеску факторів ризику серцево-судинних захворювань в смертність за даними 20-річного перспективного дослідження: Автореф. дис. д-ра мед. наук./ О.О. Кваша. – К., 2008. – 40 с.
5. Український кардіологічний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcardio.org/>

Аннотація. Е. А. Гунченко *Заболеваемость и смертность населения Украины: динамика и региональный аспект.* В работе рассмотрена динамика основных показателей смертности и заболеваемости населения Украины за годы независимости; охарактеризованы основные изменения структуры смертности и заболеваемости по основным причинам. Показаны региональные различия уровня заболеваемости населения Украины по болезням системы кровообращения и региональные различия смертности современного населения страны от болезней системы кровообращения.

Ключевые слова: смертность, общий коэффициент смертности, коэффициент детской смертности, коэффициент заболеваемости.

Abstract. E. Gunchenko *Morbidity and mortality of the population of Ukraine: dynamics and regional aspect.* In the paper is considered the dynamics of the main indicators of mortality and morbidity of the population of Ukraine over the years of independence; The main changes of structure of mortality and morbidity by main reasons are characterized. It is showed the regional differences the level of morbidity of the population of Ukraine on diseases of the circulatory system and regional differences in mortality of the modern population from diseases of the circulatory system.

Keywords: mortality, the overall mortality rate, child mortality rate, incidence rate.

Поступила в редакцию 14.02.2014 г.